

JERZY LODOWSKI

BADANIA RATOWNICZE NA GRODZISKU WCZESNOŚREDNIOWIECZNYM W GRANICZNEJ, POW. ŚWIDNICA

W dniach od 8 do 23 VIII oraz od 16 X do 4 XI 1967 roku prowadzone były z ramienia Zakładu Archeologii Śląska Instytutu Historii Kultury Materialnej PAN we Wrocławiu ratownicze prace wykopaliskowe na grodzisku wczesnośredniowiecznym koło Granicznej, pow. Świdnica (ryc. 1).

Resztki grodu z wczesnego średniowiecza koło Granicznej położone są na szczycie góry granitowej (349 m n.p.m.), wypiętrzającej się tuż obok wsi na około 100 m w stosunku do okolicznych pól i łąk. Góra ta jest jednym ze wzniesień tzw. Wzgórz Strzegomskich i od 1945 r. zwana jest Górą Zwycięstwa (ryc. 2). Pozostałości starych urządzeń obronnych na wspomnianej górze dostrzeżone zostały i zarejestrowane w literaturze kilkadziesiąt lat temu. W 1913 r. prowadzono już nawet na grodzisku wstępne prace wykopaliskowe. Następne z kolei badania terenowe w nieco szerszym zakresie przeprowadzono w 1927 r., przekopując m. in. jeden z zachowanych odcinków wału¹. Z badań tych nie zachowała się niestety prawie żadna dokumentacja graficzna ani fotograficzna. W Muzeum Archeologicznym we Wrocławiu ocalało jedynie nieco ułamków naczyń oraz odrębne szkice kilkunastu skorup i innych znalezisk z tych badań w *Księdze Inwentarzowej* z 1927 r. Niewiele także dowiadujemy się o wynikach badań na górze koło Granicznej z kilku opublikowanych do 1945 r. komunikatów. Jedynie artykuł G. Raschkego² zawiera parę ogólniejszych danych dotyczących kształtu i rozmiarów grodziska. Są one niezmiernie cenne, ponieważ powierzchnia góry wraz z istniejącymi na niej resztkami grodu została już w dużym stopniu zniszczona przez istniejący tam od dawna kamieniołom (ryc. 1).

Z krótkiego opisu Raschkego oraz mapki opublikowanej przez G. Bersu³ wynika, że grodzisko na Górze Zwycięstwa miało kształt wydłużonego owalu i było wieloczołowe. Założone zostało na najwyższych partiach wzniesienia, przy czym znakomicie wykorzystano naturalne walory obronne terenu w postaci stromych zboczy, na skraju których pobudowano wały. Całość urządzeń obronnych na Górze Zwycięstwa składała się z trzech części: grodu środkowego w kształcie prostokąta, zajmującego centralne partie wzgórza, oraz dwóch podgrodzi (?) w przybliżeniu owalnych, które przylegały do zachodniej i wschodniej części grodu środkowego (ryc. 1). Wszystkie trzy człony razem zajmowały przestrzeń prawie 5 hekta-

¹ G. Raschke, *Die Striegauer Berge, der Streitberg und ihre vorgeschichtlichen Burgen*, „Altschlesische Blätter”, 1927, z. 5, s. 65—68.

² Raschke, *op. cit.*, s. 67—68.

³ G. Bersu, *Der Breite Berg bei Striegau*, Wrocław 1930, s. 2, ryc. 2.

LEGENDA: ---- 1 — 2 0 300 M

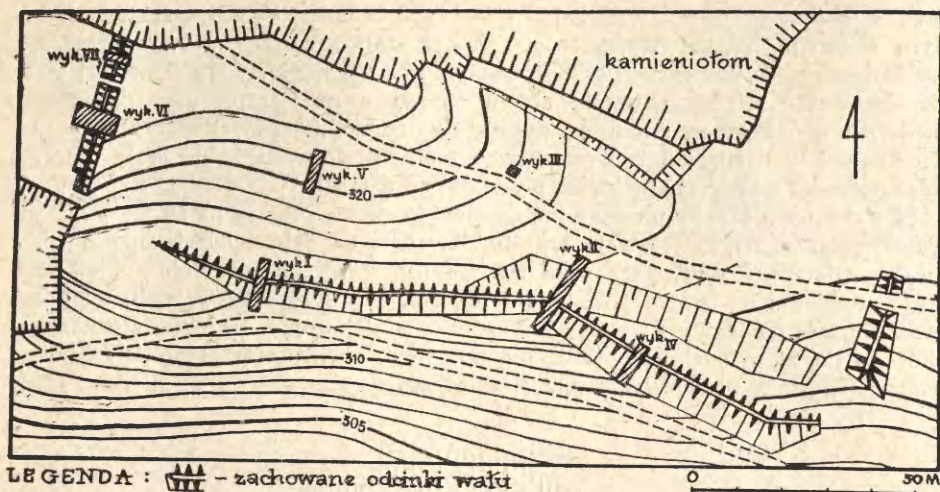
Ryc. 1. Graniczna, pow. Świdnica. Sytuacja grodziska na Górze Zwycięstwa:

1 — wały zniszczony przez kamieniołom; 2 — zachowane odcinki wału

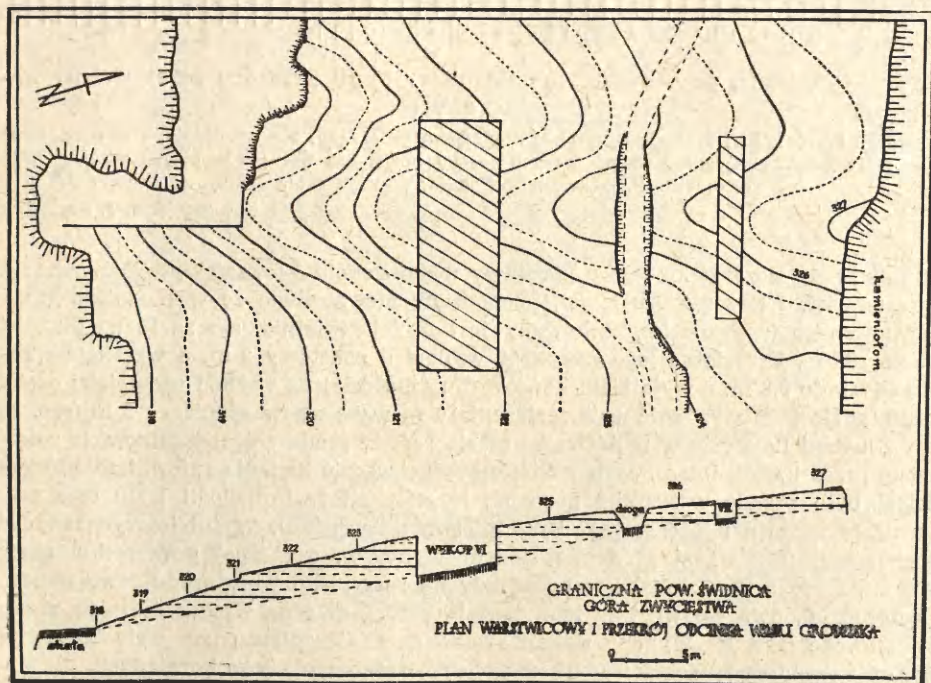

Ryc. 2. Graniczna, pow. Świdnica. Widok na Górze Zwycięstwa od strony południowej

Fot. J. Lodowski

Ryc. 3. Graniczna, pow. Świdnica. Sytuacja wykopów na Górze Zwycięstwa z badań w 1967 r.

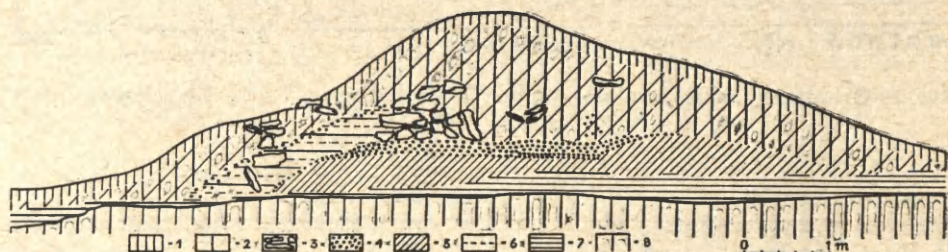

Ryc. 4. Graniczna, pow. Świdnica. Plan warstwicowy odcinka wału o kierunku północ — południe na Górze Zwycięstwa

Wyk. J. Romanow

rów, co stawia grodzisko w Granicznej w rzędzie największych obiektów obronnych z terenu Śląska. Wydłużony, wąski kształt grodziska, o wymiarach ok. 400×110 m, narzucony został ukształtowaniem *plateau* wzgórza. Widoczna jest także współzależność między ukształtowaniem terenu a rozmiarami umocnień grodu, ponieważ w miejscach stromych, naturalnie trudno dostępnych, wały były niewielkie, zaś w partiach łatwo dostępnych (południowo-wschodnich) wały były solidne, zdaniem Raschkego posiadały wysokość od 4 do 6 m⁴.

Do obecnych czasów niewiele już zachowało się z grodziska na Górze Zwycięstwa. Systematyczna eksploatacja granitu, trwająca od dziesięcioleci, zniosła większość powierzchni góry. Zachowała się jedynie niewielka, południowo-wschodnia część grodziska, na przestrzeni około 1 ha, również zniszczona w wielu miejscach przez sondáže geologiczne i okopy z czasów ostatniej wojny. Na przestrzeni tej zachowało się kilka odcinków wału. Jeden z nich, biegnący w przybliżeniu po osi północ—południe, pochodzi z grodu środkowego i zachował się na długości około

Ryc. 5. Graniczna, pow. Swidnica. Południowy profil przekopu przez wał na wykopie VI:

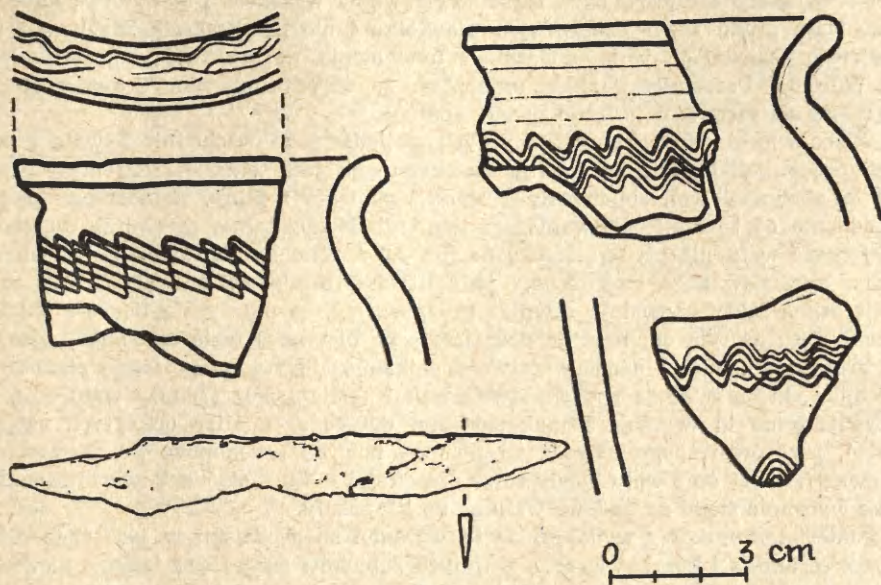
1 — darń i próchnica; 2 — żółty piasek z domieszką próchnicy; 3 — kamienie; 4 — spalenizna; 5 — pierwotna warstwa kulturowa z czasu sprzed powstania wału; 6 — piasek z zawartością żółtej gliny; 7 — zwietrzała skała; 8 — lita skała granitowa

Rys. J. Romanow

38 m (ryc. 4). Rozsypisko jego u podstawy wynosi około 6 m, zaś wysokość waha się w granicach 1,5—2 m. Drugi wał, pochodzący niewątpliwie ze wschodniego grodu zewnętrznego (podgrodzia), zachowany jest mniej czytelnie, ale za to na długości około 165 m. Przeciętna jego szerokość wynosi u podstawy 2 m, a wysokość waha się od 0,5 do 0,8 m, z wyjątkiem końcowej, najbardziej na wschód wysuniętej części wału, gdzie jego wysokość na przestrzeni 10 m waha się w granicach 2 m (ryc. 3).

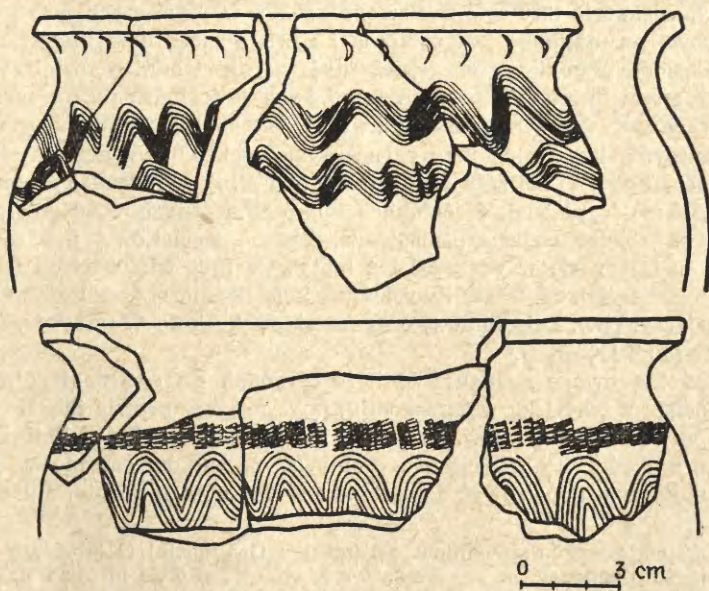
Z uwagi na to, że w najbliższym czasie resztki grodu zostaną całkowicie zniszczone przez kamieniołom, postanowiono przeprowadzić badania ratownicze, których celem było przede wszystkim poznanie konstrukcji i chronologii wału oraz wyjaśnienie rodzaju i intensywności osadnictwa na wzgórzu. W sumie wykonano na zachowanej przestrzeni grodziska siedem wykopów, o łącznej powierzchni około 200 m², z czego trzy zlokalizowane zostały na rozsypisku wału grodu zewnętrznego (podgrodzia), dwa we wnętrzu tego grodziska oraz dwa na wschodnim wale grodu środkowego (ryc. 3). Wykopy zlokalizowane na silnie zniszczonym wale zewnętrznym nie dostarczyły dostatecznych danych do odtworzenia jego konstrukcji. Stwierdzono jedynie, że wał był posadowiony tuż przy krawędzi niewielkiego uskoku skalnego, a zasadniczym materiałem, z którego został zbudowany, były ziemia i ka-

⁴ Raschke, *op. cit.*, s. 68.

Ryc. 6. Graniczna, pow. Świdnica. Góra Zwycięstwa. Ceramika z wykopu VI, nóż z wykopu VII

Rys. I. Tołkin

Ryc. 7. Graniczna, pow. Świdnica. Góra Zwycięstwa. Ceramika z wykopu VI z wału

Rys. I. Tołkin

mienie. Wnosząc z zachowanych resztek, pierwotna wysokość i szerokość południowego wału grodu zewnętrznego była niewielka i nie przekraczała zapewne 2 m. Być może posiadał on jakieś dodatkowe umocnienia, na przykład w postaci płotu lub palisady. Pozostałości takich umocnień, ze względu na specyficzne warunki, nie mogły się zachować, jeśli nie zostały spalone.

Nieco więcej danych konstrukcyjnych posiadamy ze wschodniego wału grodu środkowego, jakkolwiek jego pełna rekonstrukcja jest także jeszcze niemożliwa. Był to masywny wał, zbudowany z ziemi, kamienia i gliny, wzmocniony prawdopodobnie od zewnątrz licowaniem z kamieni. Maksymalna, pierwotna szerokość i wysokość wału nie przekraczała zapewne 3,5 m. Nie był on zresztą, jak wnosić można z zachowanego rozrypsiska, jednolitych rozmiarów na całej przestrzeni. Stwierdzone fakty pozwalają również przypuszczać, że należy się liczyć z dwoma fazami wału na tym odcinku. Za pozostałość po pierwszej fazie umocnień, wyłącznie drewnianej, można uznać warstwę spalenizny odkrytą na poziomie pierwotnej próchnicy, która zalegała pod warstwą ziemi i kamieni z II (?) fazy wału (ryc. 5). Przypuszczenie to wymaga jednak zarówno dokładnej analizy odkrytych nawarstwień, jak również sprawdzenia za pomocą nowych przekopów. Po zewnętrznej i wewnętrznej stronie wału biegły rowy szerokości kilku metrów. Rowy te powstały przez wybranie ziemi na budowę wału aż do litej skały.

Materiał zabytkowy wydobyty w toku badań na grodzisku w 1967 r. to przede wszystkim ceramika i kości zwierzęce. Z innych zabytków znaleziono jedynie niewielki nożyk (wykop VII) oraz dwa przedmioty żelazne silnie skorodowane (wykop I). Nieco więcej materiału wydobyto w czasie badań w 1927 r., ponieważ znaleziono także kilkanaście noży żelaznych i szylek kościanych, żelazny grot strzały, oseeki kamienne oraz kamień żarnowy.

Spośród ogólnej ilości prawie 300 ułamków naczyń glinianych, wydobytych w roku 1967, większość (220 szt.) znaleziona została w przekopach przez wał. Warstwa kulturowa na majdanie jest znikoma i zawiera małą ilość materiału ceramicznego. Znalezione ułamki naczyń reprezentują garnki średnich rozmiarów, o największej wydętości brzuśca w połowie lub 1/3 wysokości naczynia, o brzegach wywiniętych na zewnątrz, z krawędziami wylewu zakończonymi owalnie lub presto ściętymi. Są to naczynia lepiene na kole garncarskim (w kilku wypadkach stwierdzono na dnach naczyń odciski osi koła garncarskiego) z gliny schudzonej drobnoziarnistą domieszką, dobrze wypalonej, o ściankach lekko obtaczanych wyłącznie górą. Formy naczyń są bardzo słabo zróżnicowane. Prawie jednakowy jest również ich ornament, składający się w większości z motywów linii wielokrotnie falistej. Ceramikę analogiczną jak na Górze Zwycięstwa koło Granicznej znaleziono na Śląsku m. in. w Niemczy, pow. Dzierżoniów, oraz na grodzisku koło Witostowic, pow. Strzeżelin, datowanym na IX—X w.⁵

Na szczególną uwagę zasługuje fakt, że ceramika z Granicznej różni się bardzo od materiału z grodziska na Strzegomiu, położonego w prawie identycznych warunkach topograficznych na tzw. Szerokiej Górze, oddalonego w linii prostej za ledwie o 3,5 km od Góry Zwycięstwa. Ponieważ początków osadnictwa na Szerokiej Górze można się dopatrywać dopiero w XII w.⁶, a więc później aniżeli w Gra-

⁵ Za dość wczesnym datowaniem ceramiki z Granicznej (X—XI w.) wypowiedzieli się badacze niemieccy, m. in. R a s c h k e, *op. cit.*, s. 68, i M. J a h n, *Die Ringwälle auf dem Breiten Berge und dem Streitberge bei Striegau*, „Schlesien”, 1913/1914, s. 93.

⁶ Grodzisko na tzw. Szerokiej Górze (bazaltowej) identyfikowane jest w literaturze z kasztelanią Strzegom. Na Górze tej istniało także wcześniej osiedle obronne ludności kultury łużyckiej. Pozbawione jakichkolwiek podstaw jest nato-

nicznej, mamy zatem do czynienia z ciekawym przykładem przesunięcia się ośrodka obronnego na przestrzeni kilku wieków na tym terenie.

*Zakład Archeologii Śląska IHKM PAN
we Wrocławiu*

JERZY LODOWSKI

RESCUE EXCAVATIONS OF AN EARLY MEDIEVAL EARTHWORK NEAR
GRANICZNA, DISTRICT OF ŚWIDNICA

In 1967 rescue excavations of an early medieval earthwork were carried out near Graniczna, Swidnica district. The site lies on a granite hill which rises to the height of 349 m above the sea level. About four-fifth of the earthwork were destroyed by a stone-pit. From a description of 1927 it follows that this was a stronghold which consisted of several parts and covered an area of about 5 hectares. The enclosure, oval in shape, was surrounded by walls built of earth, stones and timber. The excavation of the surviving parts of the wall has shown that their measurements varied. The rampart was most impressive on the south-eastern, easily accessible side. Its base was about 5 m wide, and it was up to 2 m high. Other sections of the rampart are very indistinct. The earthwork is dated on the ground of pottery to the 9th—10th centuries.

miast przypuszczenie (por. „Informator Konserwatora Zabytków Archeologicznych na woj. wrocławskie”, 1965, s. 65), jakoby na Górze Zwycięstwa istniało osiedle kultury łużyckiej lub resztki zachowanych wałów miałyby mieć charakter kultowy.

